

Міфи радянської індустріалізації (Неперекладене 2)

САНКЦІЇ ТА ОБОРУДКИ. Роберт Сервіс. "Шпигуни і комісари: більшовицька Росія і Захід".....	1
ШВЕДСЬКІ ОСЕЛЕДЦІ ДЛЯ ДИКТАТУРИ ПРОЛЕТАРИАТУ. Шон Макмікін. "Найбільший грабіж в історії: пограбування Росії більшовиками".....	4
ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ, ЯКУ ЗДІЙСНИВ ЗАХІД У «КРАЇНІ РАД». Ентоні Саттон. "Західна технологія і радянський економічний розвиток".....	9

Примітка: У текстах статей автор відновив невеликі фрагменти, які не друкувалися у газетних публікаціях з огляду на обмежений формат газетної сторінки).

САНКЦІЇ ТА ОБОРУДКИ Більшовицька Росія і Захід

Радянська індустріалізація 20х-30х років завжди сприймалася як величезне досягнення, викликала захоплення - і не лише серед радянських людей. При цьому на задньому плані думки, очевидно, стояв старанно розроблений і вбитий в голови міф про **бідність і відсталість царської імперії**.

В кінці ХХ сторіччя до захоплення індустріалізацією додавалися, як правило, і певні застороги: що була насильницькою, що призвела до обезкровлення села, що мала мілітаристське спрямування... Але захват успіхами залишався: "Яким же довершеним мав бути менеджмент, щоб здійснити таке протягом такого короткого часу!" - з певним подивом казав мій давній колега, нині доцент НаУКМА. В чому ж полягав той менеджмент?

Як виглядає, методи більшовиків були подібними до тих, якими Тімур/Тамерлан свого часу розбудував Самарканд: він завоював сусідні народи, захопив їх багатства, вивіз найкращих майстрів, заставив працювати - і стала його столиця величною.

Різниця в тому, що більшовики завоювали народ, з якого походили, його ж пограбували і його ж погнали десятками тисяч працювати і гинути на "будовах п'ятирічок". Обладнання купили за кордоном на захоплені у того ж народу гроші і цінності, а менеджмент і інженерні знання забезпечили американці, німці й інші імперіалісти - всі ж бо хотіли концесій, контрактів, прибутків і подолання безробіття в своїх країнах. Вірно казав Ленін: "*Капіталісти сами продадут нам веревку, на которой мы их повесим*". Повісити, щоправда, не змогли, хоч і наполегливо готувалися.

Для того, щоб здійснити індустріалізацію 20-х-30-х років (про що буде мова в двох останніх з чотирьох представлених в цьому матеріалі книжок), більшовикам потрібні були гроші. Про гроші - у другій книжці, з якої випливає, що царська Росія зовсім не була бідною, і грошей більшовики захопили багато.

Але, щоб скористатися грошима, більшовикам потрібне було визнання легітимності їх влади - бо інакше з ким капіталісти могли б підписувати контракти? Слово "санкції" в той час не вживалося, але довгі роки невизнання влади більшовиків західними урядами і були насправді санкціями.

Книжка британського історика Роберта Сервіса **"Шпигуни і комісари: більшовицька Росія і Захід"** (*R. Service. Spies and Commissars: Bolshevick Russia and the West. MacMillan, 2011*) описує перші роки після більшовицького перевороту: "Це були роки громадянської війни в Росії, роки, коли Захід силкувався зрозуміти новий комуністичний режим, водночас намагаючись підірвати його; більшовики ж зі свого боку намагалися експортувати свою революцію в Європу, водночас наполегливо працюючи над підписанням торговельних угод, які могли б відродити їхню вмираючу економіку".

Дуже багато книг з історії перших років після більшовицької "революції" написано з фокусом на події, які відбувалися на території колишньої імперії. Книжка ж "Шпигуни і комісари" - про політику і дії іноземних держав щодо Росії у 1916-1921 роках.

"Комісари" в назві книжки - це більшовицький уряд (*Совет народных комиссаров, Совнарком/Раднарком*), створений 27 жовтня (9 листопада) 1917 року, на третій день після захоплення більшовиками влади. Цей уряд послідовно, шляхом військових інтервенцій у посталих на руїнах імперії нових національних утворень, поширив свою владу майже на всю колишню територію імперії.

А щодо Заходу - мова не лише про шпигунів (хоч їм повністю присвячений розділ 21), але й про дипломатів (дипломатичні представництва діяли, незважаючи на екстраординарні умови терору ЧК), журналістів (як знаменитий Джон Рід), бізнесменів і тисяч іноземних громадян, які з тих чи інших причин залишалися в "Країні Рад". Книжка значною мірою базується на матеріалах Гуверовського Архіву в США, але також на інших документах, мемуарах, газетних публікаціях. Дякуючи інтернету, кожен бажаючий може сам прочитати деякі статті, які цитує автор.

Раднарком вбив клин між державами Заходу, підписавши сепаратний мир з Германією у 1918 році (розділ 9). Після цього країни Антанти (Британія, Франція, США) і просто вороги Росії (Японія, Туреччина) провадили нескординовану і нерішучу політику: висаджували окупаційні війська на півночі Росії (Британія); на півдні України (Франція); на російському Далекому Сході (Японія, США). Захід виправдовував такі інтервенції бажанням змусити Росію до подальшої участі у Великій війні 1914-1918 рр., але політична ситуація змінилася після капітуляції Германії в листопаді 1918 року. Капітуляції, якій дуже посприяли інспіровані більшовицькою пропагандою страйки, повстання і - як наслідок - деморалізація германської армії.

Після капітуляції Германії урядам Західних країн потрібно було шукати нові підходи до Радянської Росії (цьому присвячена частина 3 книги: "Зондування"). Ці підходи обговорювалися Союзниками в рамках Паризької мирної конференції 18 січня 1919 - 21 січня 1920 року, але всі утрималися від активних дій: "В меморандумі від 19 січня 1919 року [Президент США Вудро Вільсон] закликав до виведення всіх експедиційних військ Союзників як можна швидше: він не хотів бути "ще сильніше втягнутим у російський хаос". Такої ж думки дотримувалися і інші лідери, за винятком Вінстона Черчилля, який вважав необхідною ліквідацію більшовицького режиму всіма можливими засобами.

Тим часом західні країни лихоманило від інспірованих лівими партіями і підтриманими більшовиками революцій: Угорська радянська республіка під проводом Бела Куна, Баварська республіка, спартакісти в Берліні і т.д. (розділ "Європейська революція"), профспілкових, соціалістичних рухів і страйків (розділи "Радянські агенти на Заході", "Комунізм в Америці"). Окремі уряди і неурядові організації підтримували (але не надто рішуче, як зараз Захід

підтримує Україну - ВТ) різні посталі на теренах імперії держави і регіональні уряди - Комуч в Уфі, Українська народна республіка, Азербайджанська демократична республіка і т.д., а також опозиційні Раднаркому армії Колчака, Юденича, Денікіна, Врангеля. Втім, і це закінчилося: *"Французький експедиційний корпус залишив Одесу в квітні 1919 року; американські війська, які висадилися в Сибіру, другу половину 1919 року з боями відступали від Омська на схід. Ллойд Джордж наказав вивести британські війська, і в серпні 1919 року генерал Генрі Роулінсон відправився на північ Росії, щоб підготувати евакуацію"*.

В політичному плані західні держави усі були противниками більшовиків, але кожна провадила суперечливу і непослідовну політику: *"Домінантною темою переговорів [представників Раднаркому] Каменєва і Красіна на Даунінг-стріт, 10 (резиденція Прем'єр-Міністра Британії, в той час - Ллойд Джорджа - ВТ) 4 і 8 серпня 1920 року був наступ радянських військ на Варшаву. Але, після того як були висунуті вимоги щодо миру і безпеки для Польщі, Ллойд Джордж і Бонар Лоу також скористалися нагодою і сформулювали свої умови для майбутньої торгівлі з Радянською Росією"* - тобто комерційні інтереси не були забуті.

І попри політичне невизнання Британією Раднаркому, торговельна угода була підписана менш ніж через рік, 16 березня 1921 року. До підписання угоди уряд Британії не дозволяв банкам і компаніям торгувати з Росією. Але тут свій інтерес переважив: *"...не дивлячись на статті в Таймс проти торговельної угоди з більшовиками, Красін ще до досягнення угоди між урядами підписав попередні контракти з британськими компаніями, і йоркширські текстильні фабрики вишикувалися в чергу, щоб продавати тканини в Росію"*. Угода була підписана в той самий час, коли Червона армія штурмувала матросів у Кронштадті, а полки Тухачевського заливали Тамбовську губернію кров'ю повсталих селян.

Ще довша черга, включаючи німців, шведів і американців, вишикувалася за контрактами на постачання Червоній армії гвинтівок, кулеметів, гармат, вантажівок, аеропланів і десятків мільйонів набоїв. Та й англійське сукно, а також готові шинелі, черевики і шкірянки призначалися майже виключно для екіпірування ЧК і Червоної армії.

На початку 1920-х, так само, як і у 1930-х з Гітлером, і від 2014-го з Путіним, Захід провадив половинчату політику: економічні санкції - але з урахуванням власних інтересів; відмова від повного визнання - але й залаштункові переговори. В результаті відбувалося поетапне міжнародне визнання радянського уряду, першим кроком якого став договір між Германією і Раднаркомом, підписаний 16 квітня 1922 року у Рапалло (після провалу Генуезької конференції). Дві держави, які знаходилися під санкціями, вирішили співпрацювати, і, добавимо від себе, ця співпраця розвивалася дуже успішно до 22 червня 1941 року.

Втім, торгівля успішно могла іти навіть без політичного визнання. Наприклад, Уряд США встановив дипломатичні відносини з СРСР лише 16 листопада 1933 року, але вже від початку 20-х років десятки американських компаній і підприємців вели активну діяльність в СРСР.

Книжка закінчується стислим оглядом долі активних учасників описаних подій: радянських (Дзержинський, Троцький, Йоффе, Радек, Красін, Карахан, Чичерін, Літвінов і його англійська дружина Айві), антирадянських (Юденич, Врангель, Денікін, Пілсудський, Петлюра) і західних (Вілсон, Гувер, Пуанкаре, Черчілль, Джон Рід, Луїз Браянт). Для Р.Сервіса тема лідерів "революції" добре знайома, бо у 2000-2009 рр. видавництво Макміллан випустило написані ним біографії Леніна, Сталіна і Троцького (біографія Леніна опублікована і в перекладі російською).

В українському перекладі опублікована книга Роберта Сервіса «Товариші. Комунізм: світова історія» (К.: Темпора, 2012).

Про «внутрішні запозичення» Ленінського уряду — в іншій неперекладеній книжці, про що буде далі.

Володимир О.Тихий. "Україна молода", 15.08.2017

* * *

Шведські оселедці для диктатури пролетаріату

Книга Шона Макмікіна "Найбільший грабіж в історії: пограбування Росії більшовиками" (McMeekin, Sean. *History's greatest heist: the looting of Russia by the Bolsheviks*. Yale University Press New Haven and London, 2009) - про фінанси Країни Рад в 1917-1922 роках. В книжці детально описано, як більшовики привласнили кошти і цінності державної скарбниці, приватних банків і підприємств, церкви, фізичних осіб: **"Найсумнішою частиною гіркої історії розграбування і "відмивання" національного спадку Росії є те, що так мало людей взагалі знає про неї. Дякуючи сотням романів, п'єс і фільмів, жертви нацистських трудових таборів і таборів смерті увійшли у свідомість світу... Але хто буде свідчити за дореволюційну російську аристократію; іконописців і тих, хто перед іконами молився; за ченців і черниць; підприємців, купців, банкірів, офіцерів і чиновників, які з любов'ю обставляли і прикрашали свої офіси і маєтки; за ремісників міст і кулаків села, які тяжко працювали і відкладали кожну копійку; емірів, ханів і караванщиків Центральної Азії; за інтелігенцію, яка змушена була емігрувати, яка втратила і свої домівки, і свою улюблену цивілізацію?... Спадок Росії належав саме їм, доки його в них не забрали під дулом револьвера, "відмили" через цинічних посередників і продали байдужим іноземцям."**

Про пограбування мова йде в першій частині, у розділах Банки, Люди, Гохран, Церква; у другій - опис витрат, на які пішли "відмиті" кошти (розділи Брест-Литовськ і дипломатичний багаж, Блокада, Стокгольм, Лондон, Рапалло). Як показує автор на основі документів - більшовики в основному купували вищезгадані револьвери (гвинтівки, гранати, авто...), з допомогою яких продовжували грабувати тих, кого раніше не пограбували. І, звичайно, не шкодували коштів на підтримку за кордоном комуністичних і лівих партій і газет, підкуп профспілкових діячів, озброєння для антиурядових повстань.

Проблема з Раднаркомом (саме Раднарком, Рада народних комісарів, на чолі з Леніним видавав декрети, якими все у всіх забирав, і усім розпоряджався) була в тому, що його довго не визнавали законним урядом як у країні, так і за кордоном, оскільки він сам себе призначив. **(Коротка історична довідка: 7-8 листопада 1917 року озброєні загони робітників, солдатів і матросів - Червоної гвардії - під керівництвом більшовиків захопили ключові об'єкти в Петрограді, потім фактично безкровно захопили Зимовий палац - резиденцію Тимчасового Уряду. Тимчасовий Уряд заарештували, а наступного дня на З'їзді рад призначили Раднарком на чолі з Леніним як перехідний, до Установчих зборів, уряд. Скликання Установчих зборів Раднарком своїм рішенням переніс на січень, а тим часом 20 грудня 1917 р. створив ефективний апарат насильства - ЧК. Користуючись цим апаратом і загонами Червоної гвардії, 18 січня 1918 року, через півдня роботи, розпустили назавжди Установчі збори, на які**

з'їхалися понад 700 **обраних** делегатів з усієї імперії (знамените "караул устал!" матроса Желєзнякова). Голова Тимчасового Уряду, Керенський, не зміг мобілізувати деморалізовану агітацією армію і організувати боротьбу з більшовиками, і Раднарком став постійним урядом - Прим. ВТ).

Як кожному уряду, Леніну потрібна була готівка "спочатку хоч би для того, щоб платити червоногвардійцям, в основному матросам з Кронштадського гарнізону, які були головними виконавцями перевороту". Втім, державний банк, який мав найбільше грошей і який став першим об'єктом експропріації, чинив впертий опір, оскільки не вважав Раднарком законним урядом. "Тричі Ленін посилав до Банку, щоб видали десять мільйонів рублів, і тричі нічого не зміг одержати. Тоді... батальйон солдатів з оркестром на чолі примарширував до Банку зі зброєю і вантажівками, щоб вивезти захоплене" (з тогочасного звіту західного дипломата). Співробітники Банку оголосили страйк 24 листопада. Тоді більшовики знайшли і заарештували керівництво банку і, погрожуючи розстрілом, забрали ключі від підвалів банку, які "принесли у Смольний і урочисто висипали зі спеціальної замшевої сумки на стіл перед Леніном".

Але в Раднаркомі, не кажучи про солдатів, матросів і пролетаріат, ніхто не знав, як проводити банківські операції! Тому для більшого тиску на страйкуючих більшовики захопили в заручники керівників найбільших приватних банків і стали вимагати від Держбанку викуп в один мільярд рублів. Потім знизили ставки до 1 мільйона за кожного заручника, і так одержали перші п'ять мільйонів. Втім, співробітники банків робили лише те, що рятувало їх від розстрілу, і страйк продовжувався всю зиму - в Петрограді страйкувало понад шість тисяч банківських службовців. Навесні 1918 року страйк був придушений, і активи Державного банку перейшли в руки Раднаркому.

Після Державного прийшла черга приватних банків - були призначені комісари, і робота банків була паралізована. Це мало тяжкі наслідки, і не лише в столицях: "...робітникам нічим було платити. Наприклад, Макс Лазерсон, комерційний директор Шуваловських платинових рудників у Пермі, відповідав за виплати для 29 тисяч шахтарів, з сім'ями це 100 тисяч люду. Усілякими правдами і неправдами Лазерсону вдавалося переказувати якісь гроші з Петрограда в Перм - до 16 березня, коли призначені на завод комісари його звільнили, і шахтарі залишилися ні з чим".

Декрети про конфіскацію і націоналізацію банків, підприємств, концесій видавалися один за одним. І було що конфіскувати: "В останньому звіті для акціонерів перед жовтневою революцією Російсько-Азіатський банк вказав свій капітал в сумі 1,679,466,257 рублів, або майже 840 мільйонів доларів, що сьогодні склало б 84 мільярди доларів". Звичайно, більшість цих грошей була у вигляді цінних паперів, кредитних зобов'язань і т.д. Руйнування банківської системи всі ці активи звело до нуля, чистий улов склали лише цінності - золото, платина, діаманти (втім, теж дуже немалі суми).

Після банків і підприємств прийшла черга громадян, які щось тримали в банках: 4 січня більшовики розклеїли в містах об'яви: "завтра відбудеться ревізія сейфів (малися на увазі індивідуальні банківські сейфи - ВТ.) у таких банках: Міжнародному, Сибірському, Російському Комерційно-промисловому, Московському Купецькому і Московському Промисловому. Власники сейфів з номерами від 1 до 100 мають з'явитися з ключами". Фактично вміст сейфів конфіскували. Покарання за неявку з ключами протягом двох тижнів - конфіскація усього майна.

"Протягом перших шести місяців 1918 року в самій лише Москві була проведена "ревізія" 35493 сейфів, яка дала більшовикам півтони дорогоцінних металів (золото, платина і трохи срібла); близько 700000 рублів у золотих, срібних і платинових монетах; 65 мільйонів царських рублів, на 600 мільйонів облігацій і інших цінних паперів і значну кількість готівки у іноземних валютах. Це була лише невелика частина сейфів - більшість власників або втекли, або не з'явилися "на виклик".

Такі ж "ревізії" відбувалися в дуже багатьох містах - не зразу в усіх, звичайно, допоки мацаки ЧК не простягнулися до найвіддаленіших куточків імперії і не задавили спротив розгонами і арештами нелояльних більшовикам місцевих органів влади, національних, робітничих і селянських партій і найрадикальнішим заходом - розстрілами заручників.

Звичайно, не всі сейфи було легко відкрити, і до самого початку 20-х над цим під наглядом ЧК "працювали" бригади з кількох професійних "веджмежатників", звільнених заради цього радянською владою з тюрем. Але незламні сейфи були "малою втіхою для різних кредиторів Росії, яких очікувала втрата понад 60 мільярдів рублів в кінці більшовистської кампанії конфіскацій/націоналізації - близько 3 трильйонів доларів у сьогоднішніх грошах..." У самій лише Франції було понад мільйон вкладників, яким російські банки і підприємства заборгували (як підраховало МЗС Франції у 1922 році) 22 мільярди франків, еквівалент на сьогодні близько 400 мільярдів доларів. "Ці гроші французькі громадяни інвестували в Росії перед війною, щоб розбудувати залізницю і промисловість, а також щоб фінансувати місцеві і центральний уряди". Зрозуміло, чому Франція довго не хотіла визнавати Раднарком!

Звичайно, все не обмежувалося лише банківськими сейфами. В газеті "Правда" від 6 лютого 1918 р. Ленін підтвердив: *"Да, мы грабим награбленное"*. "Реквізували" все - спочатку у тих, хто виїхав або воював проти большевиків, потім дійшла черга до інших. Масовий погром, до якого закликав Ленін, не залишив багато слідів у документах, але є тисячі мемуарних свідчень. Підсумувати це можна цитатою з Горького: *"Вони грабують церкви і музеї і продають награбоване, вони продають гармати і гвинтівки, вони потрошать армійські склади, грабують палаци колишніх великих князів; все, що можна забрати, забирається, все, що можна продати, продається"*. (Горький спершу підтримав революцію і долучився, разом зі своєю в той час цивільною дружиною Марією Андрєєвою, до створення "Гохрана" - спеціального складу в Москві, куди звозилося все "реквізоване").

Не уникли сумної долі і іноземці, яких багато жило в Російській імперії, не лише в Москві та Петрограді. Повсюди грабували контори, будинки і квартири власників заводів, менеджерів, інженерів. Іноземні громадяни кидалися по допомогу до своїх дипломатичних представництв, але й представництва грабували: *"Навіть Германія, якій Брест-Литовський договір від 18 березня 1918 року надав гарантії не-націоналізації, стала об'єктом грабежу після того, як перемир'я з Антантою зробило договір непотрібним. В ейфорії, більшовицькі погромщики захопили консульство Германії в Петрограді в листопаді 1918 року, забравши все, від секретних паперів до приватного багажу. До весни 1919 року більшовики захопили у німецьких дипломатів не менше 250 мільйонів рублів"*.

Серед постраждалих були навіть селяни, в перешу чергу ті, хто тримав свої заощадження в банках (а таких було понад мільйон, і на рахунках вони мали, за оцінками, 3-4 мільярди

царських рублів). Крах банківської системи і друк грошей більшовиками (40 мільярдів лише у 1918 році!) перетворили ці селянські рублі на копійки.

Але, незважаючи на захоплені мільйони (а це були в першу чергу благородні метали і діаманти), Раднарком мав величезні проблеми з продажем їх на міжнародних ринках внаслідок "санкцій", якими західні уряди забороняли своїм банкам і підприємствам купувати дорогоцінності і валюту у Раднаркома. Втім, крок за кроком санкції знімалися (першими це зробили Естонія і Швеція), підприємливі ділки створили цілу мережу банків, через які "відмивалися" нагробовані цінності і оплачувалися контракти для Раднаркома. Продавати золото, платину і діаманти більшовикам доводилося по дуже низьким цінам, а купувати зброю, автомобілі, локомотиви, продукти харчування по дуже високим, бо фактично це був "чорний ринок".

Брали в цьому участь і державні структури. Як свідчив Олоф Ашберг, який був посередником у такого роду бізнесі "Вони, [банки Швеції - ВТ] купували російське золото, ставили інше клеймо на зливках або переплавляли золоті монети. Королівський монетний двір працював на повну потужність. Після переплавки золото зі шведським клеймом можна було продати з фантастичним прибутком". Сам Ашберг теж мав великі прибутки, як і інші посередники.

20 січня 1918 року більшовики проголосили націоналізацію усього церковного майна. "Теоретично це включало понад 827 тисяч десятин землі, на якій стояло 75000 церков і каплиць, 1100 монастирів, діяли 31000 парафій, біля 37000 початкових шкіл, 57 семінарій і чотири академії. На монастирських землях були також сиротинці, фабрики, ферми, хостели, лікарні, притулки для бездомних і божевільних". Втім, після цього першого декрету було націоналізовано лише майно, при спробах захоплення церков більшовистські загони наштовхнулися на опір (в тім числі збройний) з боку віруючих, і церкви на три роки залишили у спокої.

Крах економіки привів до зубожіння населення і голоду, який лютував найбільше біля Волги, що навіть змусило більшовиків оголосити в червні 1921 року, що на грані голодної смерті знаходяться 25 мільйонів. Це дозволило розгорнути в січні 1922 року пропагандистську кампанію, що церква може поділитися своїми золотими і срібними цінностями, щоб купити кілька мільйонів пудів зерна (пуд - 16 кг) і спасти мільйони від голоду - мовляв, у Раднаркому немає грошей через бойкот з боку капіталістичних західних урядів.

Як пише Макмекін, "Все це було брехнею від початку до кінця. Доходи від проданого більшовиками за кордоном у 1921 році золота та інших благородних металів (близько 200 мільйонів доларів, еквівалент сьогоднішніх 20 мільярдів) були спрямовані не на боротьбу з голодом, а на оплату стратегічного імпорту, особливо найсучасніших військових літаків і навіть - ще красномовніше, в контексті голоду в країні - оплату десятків тисяч тон люксових продуктів харчування, включаючи шведського оселедця, фінську солону рибу, німецький бекон і французький смалець. Голодні селяни напевно не були в думках Політбюро у жовтні 1921 року, коли воно виділило 12 мільйонів золотих рублів на оплату зброї, черевиків і одностроїв для Червоної армії... А трохи пізніше Політбюро відправило, не змигнувши, мільйони марок для фінансування комуністичної пропаганди в Центральній Європі".

За свідченням Герберта Гувера, керівника АРА, "радянський уряд саме в цей час [на початку 1922 року] звернувся з проханням, щоб АРА зменшила поставки продовольства в російські порти "у зв'язку з тим, що такі великі обсяги не можуть обробити". (АРА - Американська

допомогова адміністрація, очолювана Гувером. Для боротьби з голодом в Росії Конгрес США виділив для АРА 20 мільйонів доларів. АРА одержувала також значні суми приватних і інших пожертвувань. Станом на грудень 1921 року АРА надавала допомогу (годувала) в Росії 565 112 дітей, а весною-літом 1922 року допомагала мільйонам дітей і дорослих. - *Інформація з Вікіпедії, ВТ).*

А от Церква не стояла осторонь, Патріарх Тихон звернувся до вірян з закликом ще в червні 1921-го, і у другій половині року було зібрано для допомоги голодуючим понад 9 мільйонів рублів. Втім, Церкві не дозволяли купувати і роздавати хліб самим, всі гроші вона мала віддавати в спеціальний урядовий комітет, "Помгол". Виглядало так, що голодним допомагає уряд...

На піку голоду, 23 лютого 1922 року, ВЦИК (Всесоюзний Центральний виконавчий комітет) видав розпорядження про експропріацію цінностей Православної церкви. Віруючі чинили запеклий опір конфіскаціям церковних цінностей, вже в квітні газета "Известия" подала інформацію про 1414 "кривавих інцидентів". Це спонукало Леніна до написання листа до членів Політбюро (в книжці Макмекіна він наведений у перекладі, тут ми подаємо розміщений в інтернеті оригінальний російський текст): *"Нам во что бы то ни стало необходимо провести изъятие церковных ценностей самым решительным и самым быстрым образом, чем мы можем обезпечить себе фонд в несколько сотен миллионов золотых рублей... сделать это с успехом можно только теперь. Все соображения указывают на то, что позже сделать нам этого не удастся, ибо никакой иной момент, кроме отчаянного голода, не даст нам такого настроения широких крестьянских масс, который бы либо обезпечивал нам сочувствие этой массы, либо, по крайней мере, обезпечил бы нам нейтрализование этих масс..."* Ленін розумів всю злочинність і цинізм акції, тому розпорядився не робити жодних копій свого листа, а показувати його особисто кожному члену Політбюро.

Конфіскація охопила всі регіони. У Москві комісії по конфіскації "склалися приблизно з 25 осіб, з них близько десяти - до зубів озброєні військові або з ОГПУ, або з Червоної армії. До 5 квітня ці "комісії" вивезли з 43 [московських] соборів і монастирів 367 пудів цінностей. А з 5 до 8 квітня ще були пограбовані 106 церков, з яких взято 700 пудів (майже 13 тон) цінностей". Конфіскації охопили не лише православні, а й церкви інших конфесій і синагоги.

Хоч конфіскації були жорсткими і часто жорстокими, вони не дали значного доходу в Гохран (є багато свідчень, що найбільш цінне "прилипало до рук" конфіскаціям, особливо в провінції). "Вірогідні оцінки показують, що до квітня 1923 року з церков було вивезено близько 26 пудів золота і 30000 пудів срібла. При найсприятливіших цінах це не могло дати більшовикам більш ніж приблизно 10 мільйонів доларів, що ледве вистачило б для оплати місячного стратегічного імпорту".

На кінець 1922 року більшовицький уряд мав серйозні проблеми, не дивлячись на те, що селянські повстання і білі армії були в основному розгромлені, а повсталі "окраїни" приборкані. Заводи, фабрики, транспорт не працювали, у містах панував голод і холод, від 4 до 6 мільйонів дітей були безпритульними. Єдине, що було в наявності - добре озброєна і одягнена мільйонна армія і сотні тисяч чекістів (ОГПУ). Мати таку армію було добре, але у випадку відсутності грошей на виплату "довольства" - небезпечно.

Оскільки резерви захоплених державної скарбниці Російської імперії і приватних банків, реквізовані заощадження громадян і церковні цінності закінчилися, більшовикам треба було

терміново відроджувати економіку. Уряд почав розпродаж природних багатств шляхом надання концесій західним компаніям (в першу чергу з Германії, США і Англії). Щоб спростити ведення бізнесу і забезпечити "капіталістів" дешевою робочою силою, в країні оголосили нову економічну політику, НЕП.

Концесіями і НЕПом була вирішена ще одна проблема: голодні бунти і повстання пішли на спад, оскільки після голодних років "воєнного комунізму" робітники одержали можливість заробляти на відроджуваних царських і нових підприємствах, створених під егідою радянських трастів, але з залученням західних менеджерів, інженерів, технологій і обладнання.

НЕП і коцесії виявилися дуже ефективними. В країні знову з'явилися багаті підприємці і багаті селяни ("кулаки"), вже у 1924 році рубль став конвертованою валютою. Нафта, золото, платина і різні руди з освоєних концесіонерами родовищ продавалися на Захід мільйонами пудів. У скарбницю пішли податки і рента, уряд отримав кошти і на оплату і зміцнення свого репресивного апарату - чекістів і Червоної армії, і на підготовку програми індустріалізації.

Економіка розвивалася, але в кінці 20-х НЕП згорнули. Почалася хвиля конфіскацій у західних концесіонерів і спільних компаній - шляхом інспірованих страйків і бунтів, збільшенням податкового тиску, забороною вивезення прибутку і т.п. Ця конфіскація разом з доходами попереднього періоду значною мірою забезпечили гроші на індустріалізацію протягом "перших п'ятирічок". Але про це - у ще двох неперекладених книжках.

Володимир О.Тихий. "Україна молода", 16.08.2017

* * *

ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ, яку здійснив Захід у «Країні Рад»

"Більшовики були в першу чергу революціонерами. Але в революційній догмі не було жодних натяків на те, як керувати соціалістичною економікою... Тим не менше, роль технології їм була добре зрозумілою. Машина була марксовим мотором прогресу. Про роль підприємця більшовики не знали нічого, "індустріалізація" з її символами - трактором, авто і взагалі машинами - сама була дорОгою до всього хорошого..."

Вище наведено цитату із першої книги британсько-американського економіста і історика Ентоні Саттона "Західна технологія і радянський економічний розвиток" (Antony C. Sutton. *Western Technology and Soviet Economic Development*. Hoover Institution Press, Stanford University), яка вийшла у 1968, друга й третя опубліковані у 1971 і 1973 роках. Ми тут коротко представимо перші дві, які охоплюють період з 1917 до 1945 року, оскільки саме щодо цього періоду радянська пропаганда створила багато міфів, які все ще тримаються і в Україні. Книга Е.Саттона розвінчує міфи про "радянський" технологічний прорив шляхом детального аналізу документів (архіви США і Германії, архіви компаній і т.д.), публікацій у газетах (західних і радянських - радянські газети попадали на Захід і зберігаються в архівах, до 1927 року в них були змістовні

статті), задокументованих свідчень очевидців. Як пише автор, робота по відшукуванню і перехресній перевірці інформації була дуже важкою, бо і радянська влада, і західні уряди і компанії з різних причин часто приховували дані.

Як впливає з книг Саттона, планування, проектування, технології, обладнання і менеджмент для радянської індустріалізації були імпортовані з Заходу - з Германії, США, Англії, Швеції і інших європейських країн (імпортувалися цілі заводи "під ключ", імпортувалися або викрадалися найкращі технології, верстати, машини). Очевидно, що Сталіну індустріалізація потрібна була і для створення могутнього озброєння - танків, гармат, літаків - яке допомогло б завоювати увесь світ. Захід закривав на це очі: *"Вже в середині 30-х уряд США знав, що на побудованих американцями тракторних заводах приблизно половина потужностей використовується для виробництва танків"*. Але жодних вказівок американським компаніям уряд не давав - можливо, тому, що контракти з СРСР створювали робочі місця в Америці? Та й радянська пропаганда вже в той час була надзвичайно дієвою - Радянський Союз як втілення мрій "всього прогресивного людства" був поза критикою.

* * *

Царська Росія мала заводи і фабрики майже в усіх галузях. Промислові споруди, техніка і устаткування досить добре пережили революцію і громадянську війну (крім хіба що Донбасу - у 1921-1923 роках вугілля завозилося в Донбас з Англії і Америки). Але у 1921 році - перед підписанням договору з Германією в Рапалло 16 квітня 1922 року - все стояло: не було менеджерів і інженерів. Кваліфіковані робітники перебралися у села, виробничі ланцюжки були розірвані. Ленін не знав, як організувати промислове виробництво - зате це знав Леонід Красін, в минулому менеджер високого рівня в компанії Сіменс-Шуккерт. Ленін прислухався до порад Красіна, надійного більшовика: до революції, крім роботи на Сіменс-Шуккерт, Красін також особисто розробляв і виготовляв бомби для "ексів" - експропріацій, тобто пограбувань банків.

Після підписання договору в Рапалло у (разом з таємними протоколами, в тому числі про розробку і спільне виробництво озброєнь в СРСР), близько 2000 німецьких інженерів приїхали в Росію і почали роботу по відновленню заводів. У 1927-1928 роках німецьких інженерів в основному замінили американські.

Ключем до відновлення економіки стали нафтові родовища Кавказу, захоплені більшовиками разом з захопленням Азербайджанської Демократичної Республіки Червоною армією в квітні 1920 року: *"В Баку, на найбільшому родовищі,.. у 1901 році видобували більше половини світового видобутку нафти. Нафтові родовища Кавказу пережили революцію і інтервенцію без значних пошкоджень і стали істотним фактором радянського економічного відродження, даючи понад 20 % виручки від експорту"*. Відновлення видобутку забезпечила компанія Барнсделл Інтернешнл, яка підписала першу з трьох концесійних угод з Радянським урядом у 1921 році. Компанія закупила і завезла на родовища буриньні установки, бури і насоси. Працювали на них американські і британські інженери і бригади кваліфікованих іноземних робітників (так само, до речі, за часів СРСР бригади буриньників і нафтовиків кількома рейсами Аерофлота щотижня доставлялися з Івано-Франківська в Тюмень - прим. ВТ). Саттон цитує члена Політбюро ЦК РКП(б) Рикова (жовтень 1922 року): *"Одним з порівняно успішних прикладів у Росії є нафтова промисловість, і це завдяки тому, що багато американських працівників прибули на родовища для організації видобутку нафти"*.

Скільки було видобуто нафти, які були доходи компанії і радянського Уряду - невідомо, оскільки видобуток вівся переважно на націоналізованих більшовиками приватних родовищах, концесіонери боялися судових позовів попередніх власників і ретельно приховували інформацію.

Взагалі-то комуністична догма не дозволяла запровадження концесій для іноземців. Це питання дебатовалося в грудні 1917-го, потім у 1921-му (твердокамінні більшовики в Потітбюро не пропустили таке рішення), аж доки в серпні 1923 року був прийнятий відповідний закон. Після цього були допущені класичні концесії (видобуток корисних копалин, лісозаготівля і т.п. - в основному у віддалених регіонах) і спільні підприємства (як правило, з вкладом 50:50 і радянським головою правління або директором; радянським вкладом були **раніше націоналізовані** приватні заводи і фабрики). При підписанні концесійної угоди західна компанія брала на себе зобов'язання за свій рахунок повністю підготувати і вести виробництво. Плата уряду - або частина виробленої продукції, або грошима, або і одне й друге. Для прикладу, японські концесії на Північному Сахаліні (видобуток вугілля і нафти) віддавали від 15 % до 45 % видобутку нафти (чим більший видобуток, тим більший відсоток). Як правило, була також вимога наймати 10-20 % місцевого інженерного і управлінського персоналу, але з цим часто були проблеми: в середині 20-х років серед директорів 770 радянських підприємств 3.5 % взагалі не відвідували школу, а 71.6 % мали лише початкову освіту.

Для концентрації виробництва в руках держави у другій половині 1924 року НЕП був значною мірою згорнутий: ліквідовані 300,000 малих і середніх державних і приватних підприємств, а решта укрупнені і об'єднані в трести, які й вели усі справи з західними інвесторами.

Радянська влада в документах і пресі послідовно применшувала значення західних концесій і спільних підприємств, хоча технічна складова була в багатьох випадках вирішальною. Наприклад, на знамениту Волховську ГЕС (1926 р.) було витрачено понад 90 мільйонів рублів, з них лише 6 мільйонів на імпортне обладнання (решта - гребля, водосховище, дороги). Але ж без турбін, генераторів, трансформаторів - які не вироблялися в Радянському Союзі - цей проект взагалі не мав би сенсу! Так само було в металургії, машинобудуванні, автопромї, хімічній промисловості.

Гроші на імпорнт обладнання (а обладнання складало понад 2/3 імпорту!) давали приблизно в рівних частках три сировинні сектори, в яких практично повністю домінували західні концесії: нафта, хутра, ліс (експорт цих трьох протягом 1927-1928 років дав майже 362 мільйона рублів, або 55.6 %). Наприклад, концесія "Лена Голдфілдс" (британсько-германська) виробляла 40 % золота в країні. Компанія займалася видобутком залізної руди і інших копалин, усім металургійним циклом, розплачуючись з урядом часткою видобутої і виробленої продукції, не рахуючи податків і інших платежів. Перед експропріацією в 1929 році активи компанії оцінювалися в 89 мільйонів доларів. "Лена Голдфілдс" була однією з найбільших, але вона була далеко не єдиною. Американська розвідка доповідала: *"Відсутність капіталу, нездатність НЕПу стимулювати торгівлю і виробництво, і вичерпання запасів сировини змусили лідерів подивитися за межі Росії для допомоги у відродженні економіки... До вересня 1927 року, як повідомляли радянські органи влади, було надано 156 концесій практично в усіх галузях економіки. Станом на лютий 1928 року було 110 діючих концесій "*. Але ж крім концесій було також майже вдвічі більше спільних підприємств, а ще були й контракти технічної допомоги!

Радянська влада брутально поклала кінець концесіям і спільним підприємствам, почавши шахтинською справою літа 1928 року. Інженерів і техніків кам'яно-вугільної промисловості звинуватили в шкідництві і саботажі. Серед обвинувачених інженерів було чотири німецькі спеціалісти, що послало цілком зрозумілий сигнал німецьким компаніям. Можливо, Сталін вже тоді почав планувати війну з Германією, і німецькі інженери і менеджери стали йому непотрібні в керівництві наркоматів, трастів, заводів. А може більшовики вирішили переорієнтуватися на Америку, яка *"не так прискіпливо буде дивитися на використання своїх патентів, технологій, розробок"*?

Приклад експропріації - згадувана вище концесія "Лена Голдфілдс". ОГПУ провело масові обшуки, вилучення документів і арешти на більшості підприємств концесії (а вони були розкидані на величезній території). Робота була паралізована, іноземні спеціалісти частково виїхали з країни. Тоді радянський уряд звинуватив концесію в невиконанні умов договору і договір розірвав. "Лена Голдфілдс" подала справу в суд. Це єдиний випадок, де радянський уряд спочатку погодився на участь в міжнародному арбітражі, але пізніше відмовився і приймати участь, і виконувати будь-які рішення - і таки не виконав, незважаючи на те, що до справи долучився уряд Великобританії.

Інші концесії і спільні підприємства були відібрані подібним чином до кінця 20-х, і лише японські концесії на Сахаліні пропрацювали до 1944 року.

Після розгрому концесій основним шляхом передачі технологій і обладнання стали контракти з конкретними зарубіжними фірмами. Таким чином в 30-х роках були побудовані сотні заводів і фабрик в усіх галузях. Високотехнологічні підприємства будувалися в Москві і Підмосков'ї, на Уралі, в Сибіру, в Середній Азії, на Україні. Ось приклад: *"До 1930 року радянська автопромисловість обмежувалася виробництвом дореволюційних вантажівок "Fiat" з імпортованих комплектуючих. Після 1930 актопром повністю залежав від американської технічної допомоги. Один новий завод, Горьківський, був з нуля побудований під наглядом Форд Мотор Компані на початку 1930х, а два заводи царських часів, у Москві і Ярославлі, були розширені і повністю переобладнані сучасними американськими верстатами. Ці три заводи, разом з меншим складальним заводом у Москві, який відкрився в 1940 році, були усією радянською автомобільною промисловістю перед Другою Світовою війною".* На оплату цих заводів пішли кошти від націоналізації попередніх західних інвестицій, а також експорту сировини, зерна і інших продуктів харчування - більше Країні Рад не було чого експортувати. В Україні і багатьох інших регіонів масовий експорт зерна (включаючи резерви) у 1930-1931 роках призвів до голодомору.

Під керівництвом компанії Дженерел Електрик було придбане і встановлене під наглядом американських інженерів все складне обладнання Дніпрогесу (автор цих рядків весною 2016 року бачив на Дніпрогесі за сучасним пультом керування - американський пульт 1932 року, а один невеликий американський генератор в експлуатації до цього часу!) Американські консультанти внесли значний вклад і в проектування греблі, недаремно шість американських інженерів у 1932 році були нагороджені орденами Трудового Червоного прапора.

Як і у випадку з Волховом, земляні робота і гребля будувалися радянськими робітниками, найчастіше з мінімальною механізацією (крани, звичайно, були, "Індастріал", але, як писали американські консультанти, внаслідок низької кваліфікації робітників *"кранів тут перекинулося більше, ніж на десяти подібних будівництвах разом узятих"*). Все одно радянська пропаганда

показувала Дніпрогес флагманом прогресу, свідченням творчого генію розкріпачених народних мас.

Пізніше в 30-х роках турбіни, генератори і інше електротехнічне обладнання стали виготовляти в СРСР за американськими кресленнями на оснащених тими ж американцями і британцями заводах: "Динамо" і "Електро завод" в Москві; "Електросила", "Електроприбор", "Путіловець" в Ленінграді; Уралелектротяжмаш в Свердловську; Харківський електромеханічний (ХЕМЗ, зараз "Турбоатом") в Харкові.

Але в сучасному дискурсі про американський вклад в електрифікацію Країни Рад можна прочитати небагато. Якщо говорити про Україну, то ось кілька прикладів. Порівняйте опис історії "Турбоатома" в українській і російській вікіпедіях з описом Е. Саттона:

Українська: *"Історія. Заснований 1934 року". (Не набагато більше можна взнати і на сайті Турбоатому: "Будівництво заводу почалося у 1929 році. 1 травня 1932 року було здано в експлуатацію першу чергу турбогенераторного заводу. Його проектна потужність відповідала випуску 1,5 млн. кВт в рік парових турбін".*

Російська: *"Харьковский турбинный завод (ХТГЗ) был построен в 1929—1934 гг., за три с половиной года, и 21 января 1934 года был введен в эксплуатацию".*

Хто спроектував, хто побудував, звідки взялося обладнання і хто його змонтував, звідки кадри - неясно; за замовчуванням - радянська влада все забезпечила...

Е. Саттон: *"Другим за розміром об'єктом, побудованим на виконання Другого п'ятирічного плану, був гігантський новий завод для виробництва турбін, розташований у Харкові. Роботи почалися у 1930, частково він був відкритий в 1933, і закінчений в 1935 році, на нього планово витратили понад 87 мільйонів рублів... Всесоюзний електротрест підписав контракт з компаніями "Інтернешнл Дженерел Електрик" і "Метрополітен Вікерс" на підготовку проекту, будівництво і технічну допомогу для ХЕМЗ. "Дженерел Електрик" підготував повний архітектурний і інженерний проект... Інженери "Дженерел Електрик" прибули в Харків, щоб керувати будівництвом заводу і установкою німецького обладнання, а багато радянських інженерів поїхали за кордон для перепідготовки".*

А ось що знайшов Е.Саттон у доступних йому на початку 70-х американських і германських архівах про інший гігант другої п'ятирічки - Краматорський машинобудівний завод:

Завод Фітцнера і Хампнера в Краматорську був заснований у 1896 році, виробляв обладнання для вугільної і металургійної промисловості. Після революції, до початку 1930-х виробництво було незначне, аж до рішення про створення "Крамкомбінату". Для роботи в Краматорську Межлаук (заступник Голови Всесоюзної Ради народного Господарства, партійний діяч латисько-німецького походження з Харкова, розстріляний у 1938-му - ВТ) залучив провідного американського інженера Мартерстека. Мартерстек в Америці зібрав команду з 20 інженерів і вони, працюючи в Краматорську, спроектували перший прокатний стан, який потім завод став випускати серійно. Головними інженерами двох з трьох заводів Крамкомбінату були американці (Рамсі і Лекрон). Основною продукцією заводу на початку 30-х були металоконструкції для Дніпрогесу, на виробництві яких, як повідомляв Лекрон, працювало 26000 радянських робітників. *"Хоча Мартерсерк і Лекрон залишалися до 1933 року, більшість американських*

проектувальників і інженерів виїхали під час валютної кризи (коли радянський уряд відмовився платити їм обумовлену зарплату у валюті - ВТ), і їх замінили німці - приблизно 500 у Краматорську - які згодилися працювати за рубльову зарплату, без зарплати у валюті". Практично всі верстати заводу після переоснащення на початку 30-х були американського, німецького або британського виробництва, придбані на основі індивідуальних контрактів з різними компаніями (як правило, контракти передбачали установку, наладку і навчання радянського персоналу). Крамкомбінат був величезним успіхом, він став масово випускати перші прокатні стани, крани, обладнання для домен, мартенів, коксових батарей і т. п. Заводи (СКМЗ і НКМЗ) працюють досьогодні. А ще ж з американською допомогою будувалися Харківський тракторний, металургійні і хімічні заводи і т.д.

У вугільній промисловості Донбасу американські і німецькі компанії працювали від 1926 року. "У 1931 році було близько 2000 зарубіжних спеціалістів на вугільних шахтах Донбасу, з них близько 80 % німці". (В той час до регіону входив і Шахтинський район, який зараз у складі Ростовської області Росії).

Американські фірми від 1928 до 1933 проектували і вводили в експлуатацію лише великі шахти (від 1931 року на цих шахтах працювали в основному німецькі інженери): "Найбільшою була шахта ОГПУ в Шахтинському районі, з інвестиціями близько 8 мільйонів рублів. Потім була побудована шахта "Американка", теж близько 8 мільйонів (зараз в межах м.Сніжне - ВТ)... потім шахти у Нікітовці, Лутьяніно і Карл № 7-8 (так в тексті, очевидно, шахта ім.К.Маркса в Єнакієвому - ВТ)...". Всі вони до середини 30-х років оснащувалися імпортним обладнанням. "Ці шахти стали показовими для візітерів - комуністів і закордонних гостей. Спостережливі відвідувачі, втім, відмічали, що на підземних роботах жінки складали до половини робітників, а серед інженерів були "інженери-в'язні".

Е.Саттон досліджує саме розвиток технологій: в другому томі окремі глави присвячені іригації; кольоровій металургії; чорній і кольоровій металургії; паливному сектору, включаючи нафту, нафтопереробку і вугільну галузь; хімкомбінати; машинобудування і суміжні виробництва, такі як підшипники, автоматизація, дизелі; виробництво електротехнічного обладнання і будівництво електростанцій; автомобільне і тракторне виробництво; залізничний транспорт; суднобудування; виробництво літаків і авіадвигунів; танки, гармати і вибухові речовини; планування і будівництво. Він лише побіжно згадує багаточисельні конфлікти і проблеми, які виникали між зарубіжними інженерами і радянським керівництвом, між інженерами і робітниками, але не аналізує їх детально.

Очевидно, що наявні в СРСР людські і інфраструктурні ресурси були недостатні для досягнення тих результатів, які партія і уряд хотіли отримати з допомогою західних технологій. Наслідком цього для радянських інженерів і робітників було постійне перенапруження всіх сил, нехтування технікою безпеки і охороною праці: "Серед шахтарів м.Шахти, наприклад, у 1927 р. вісім з десяти робітників пережили які-небудь промислові нещасні випадки" (Гіроакі Куромія. Свобода і терор у Донбасі, "Основи, 2002), це спонукало до втеч з підприємств, саботажу виробничих планів - що, своєю чергою, закінчувалося терором з боку ОГПУ. Це ж показують і оприлюднені вже в незалежній Україні радянські документи. Наприклад, на будівництві Дніпрогесу близько 30 % робітників отримували виробничі травми. У зв'язку з поганими умовами праці була дуже велика плінність кадрів.

Часто робітники вважали "капіталістичних інженерів" основною причиною своїх бід. Звідки їм було знати, що "капіталістичні інженери" самі часто потерпали в Країні Рад: нереалістичні плани підготовчих і будівельних робіт (а будівництво, як правило, брала на себе радянська сторона) приводили до того, що комплектне обладнання для цілих заводів по року чи два після доставки стояло під відкритим небом; що недостатньо кваліфіковані постачальники замовляли на Заході агрегати і комплектуючі, які не пасували одні до одних; що постійне "давай-давай!" не сприяло якості... Інженери не могли робити свою роботу і, як наслідок, не отримували плату (радянська сторона часто взагалі відмовлялася платити обумовлені в контрактах суми) - а у них теж були сім'ї, і, як правило, жодної системи соціального захисту (це з'явилося набагато пізніше). Знайти ж американському інженеру новий контракт - якщо роботи в СРСР по монтажу відкладалися на рік-два - під час Великої депресії було нелегко.

У своїй книжці (період 1930-1945 років), Е.Саттон аналізує подібні аспекти в окремому розділі: "Проблеми засвоєння технології", з підрозділами: *Проблеми відсталості; Затеоретизованість радянських інженерів; Проблема ідеології vs технології; Саботаж чи неефективність?; Суди періоду "чистки" 1936-7 рр.; Проблема центрального планування.* Деякі підрозділи, видається, не втратили актуальності досьогодні.

Прикметно, що участь зарубіжних компаній і тисяч окремих фахівців у радянській індустріалізації випала з історичного наративу і суспільної пам'яті радянських людей. Зрозуміло, що за радянської влади це була свідомо політика, але приблизно те ж продовжується і зараз. Наприклад, у книжці С.Кульчицького і Л.Якубової "Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і батьківщини" ("Кліо", 2016) на 72 сторінках, присвячених радянській індустріалізації 1926-1938, жодного разу не згадано про роботу на Донбасі тисяч німецьких, американських, французьких інженерів, десфтков фірм! Хто проектував заводи і шахти, звідки надходило обладнання, хто керував його встановленням і налагодженням - жодного слова. Але є й інші приклади: влітку 2017 року в Запорізькому краєзнавчому музеї відкрили велику фотовиставку, яка показує керівників, інженерів, робітників, які проектували, будували і встановлювали обладнання на Дніпрогесі - включаючи американців.

Як обережно зауважує Е.Саттон, *"Вивчення вкладу західних технологій у радянський економічний розвиток може насправді змінити наш погляд на ті сили, які були "вивільнені" соціалізмом, і які традиційно вважалися джерелом радянського економічного зростання"*. Втім, все очевиднішим стає, що "вивільненими" виявилися сили, які збройно відібрали у 1918-1928 роках гроші, цінності, майно, зерно і реманент у представників усіх верств населення; у 1928-1930 "націоналізували" приватні підприємства, провели колективізацію і розкуркулення; у 1930-1932 вивезли зерно і інші продукти харчування з України; які заганяли непокірних селяків в жахливі умови "будов п'ятирічок" - шахт, машинобудівних і металургійних заводів і комбінатів; у 1937-1938 масово розстрілювали і висилали на Північ і в Сибір. А загарбане у свого ж народу витрачали на ще безпрецедентний випуск озброєння і облаштування свого ж класу (який чомусь називався "диктатурою пролетаріату").

Історія - дуже складна матерія. Але якщо знайомитися з документально підкріпленим описом подій і фактів (як у розглянутих вище книжках), то можна принаймні розвинути імунітет проти міфів і фальшивих інтерпретацій, які нав'язуються нам зовсім не заради інтелектуальної розваги.

Володимир О.Тихий. "Україна молода", 22.08.2017